

Краткое содержание

В суждениях австрийского поэта Гуго Гупперта выявляется его стремление проникнуть в специфику творческой природы перевода поэтических произведений, в процесс слияния поэзии и науки, искусства и филологии, ведущий к изучению реальной структуры «мимесиса» в стадии, предшествующей переводу.

Zusammenfassung

In den literarischen Auffassungen des österreichischen Dichters offenbart sich sein Streben in die Spezifik der schöpferischen Natur der Nachdichtung, in den Prozeß der Verschmelzung von Poesie und Wissenschaft, der Kunst und Philologie einzudringen. Dieser Prozeß führt zum Studium der realen Struktur der «Mimesis» in dem Vorgang, der der Nachdichtung vorausgeht.

Стаття надійшла до редакції 19 березня 1979 р.

Л. Л. СТРЕЧЕНЬ, студ.,
Львівський ун-т

ПРО ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ЗМІСТУ І ФОРМИ В ТРАГЕДІЇ ШЕКСПІРА «МАКБЕТ»

Аналізуючи літературний, зокрема драматичний твір, необхідно мати на увазі цілий комплекс важливих питань, сукупність яких дає уявлення про єдність змісту і форми. Це і елементи сюжету, і система образів у всій своїй різноманітності і цілості, це й метафоричність мови, і ритм драматичного твору. Говорячи про ритм драми, потрібно розуміти стрімкий або поступовий розвиток подій, їх швидке або повільне нагромадження, ритм монологів та діалогів і, нарешті, ритм самої драматичної фрази, який не лише у кожного автора свій, але й істотно змінюється відповідно до розвитку подій. У хорошій драмі вже з самого діалогу персонажів ясно, хто вони, чого хочуть і що з ними відбувається. У ритмі їх мови відображаються події п'єси, її конфлікт.

Трагедія Шекспіра — видовище боротьби та страждань. Як збудоване це видовище? Експозиція у Шекспіра, як правило, є короткою сценою, яка одразу ж вводить глядача в атмосферу і в ті обставини, які визначають наперед усі наступні дії. Найчастіше — це якийсь випадок або подія, яка негайно викликає якщо не тривогу, то інтерес [2, с. 44]. У «Макбеті» — це поява відьом. Така експозиція типово шекспірівська: з самого початку визначається стрімкий темп, характерний для всієї трагедії.

«Макбет» — це фантастична, похмура симфонія, основна нота якої дається з початку короткої сцени. Вже сам зачин трагедії вводить нас в страшну атмосферу, яка провіщає жаливе потоптання людськості. Дощ, вітер, блискавка, пустинне

місце, де відьми справляють свій шабаш і танцюють, — вся ця понура поезія складає мальовничий фон, який гармоніє з фігурою відьом.

First Witch

When shall we three meet again.
In thunder, lightning or in rain? [6, c. 241] —

Перша відьма

Коли нас доля знов зведе?
В дощі, у гromі, в бурі — де? [4, c. 215].

All

Fair is foul, and foul is fair
Hover through the fog and filthy air [6, c. 242]. —

Усі

Зло — в добрі, добро — у злі.
Полетімо у нечистій млі! * [4, c. 215—216].

Цей лемент відьом відразу насторожує читача: станеться щось страшне, неприродне, жахливе.

Справді, так воно і є: Макбет, ступивши на шлях злочину, вже не має сил зійти з нього і йде до неминучої загибелі. Трагічні події відбуваються на фоні глухої ночі, і у цій нічній темряві промайнули зловіщі образи відьом.

І, як це часто буває у великих творіннях Шекспіра, одна деталь, мов блискавка своїм спалахом, освічує все. Відьми одночасно з'являються перед Макбетом і Банко. Але як по-різному сприймають їх обидва тани. Слова «сестер-віщунік» пробуджують лихі пристрасті Макбета, вони є його власними думками. А для Банко їх зловісні фігури — це лише шумовиння:

«Є шумовиння на землі так само,

Як і на воді. Та де ж вони тепер?» [4, c. 224].

Це справді шекспірівський образ, який поєднує в собі матеріальність, конкретність і, разом з тим, таємничість.

Боротьбу добрих та лихих начал постійно підкреслює поетична символіка та настроєність трагедії **. Поетичний пейзаж, змальований Шекспіром, набуває драматичного характеру. Глядач вже знає про честолюбство Макбета, про рішучість леді Макбет піти на все, аби лиш здобути корону. У цей час Дункан прибуває до замку свого полководця. Добродушний король задоволений:

Duncan

This castle has a pleasant seat: the air
Nimbly and sweetly recommends itself
Unto our gentle senses [6, c. 260]. —

Дункан

Приємно розташований цей замок.
Повітря свіже лащитьє покiрно
До наших почуттів [4, c. 236].

Такий же настрій і у Банко:

* Український переклад Ю. Корещького цитується за виданням [4].

** Анализ поетичних образів в «Макбеті» див. у книзі [5, c. 120—139].

Ось літній гість,
Церковний житель, стриж, — де він живе,
Там понівають миром небеса;
Немає тут ні виступу, ні фріза,
Де б цей веселий птах не збудував
Свого гнізда. Помітив я давно —
Де люблять ці птахи гніздитись, там
Повітря чисте [4, с. 236—237].

Опис замку відповідає спокійному настрою обох. Зовні замок Макбета обіцяє їм славу, мир і спокій. Але зовнішній вигляд житла Макбета (глядач це знає) оманливий, як показна привітність Макбета та його дружини. Складається враження, ніби і замок своїм виглядом «бере участь» у підступній змові проти короля. Адже зовсім інакше виглядатиме цей замок та його околиці, коли здійсниться страшне вбивство. І вже не стрижі, символи миру та спокою, а похмурі ворони, символи злодіяння, оточуватимуть його.

Дослідник У. Найт вважає, що п'єсу Шекспіра слід уявити собі як певний простір, на якому розташована велика кількість образів. П'єса подібна до килима із складним візерунком. Цей килим і складає поетичний фон драматичної дії і визначає атмосферу п'єси [5].

Справді, трагедія населена страшними, зловісними тваринами, фантастичними привидами. Всі вони так відразливо і страхітливо звучать та кричать, що читач ніби сам їх чує. Нагромадження цих жахливих звуків, різноманітних шумів, що входять до звукової системи п'єси, підсилює жахливість усього, що відбувається. Спочатку було нявчання kota і квакання жаби. Потім про нещасне прибуття Дункана прокаркав ворон, і вовк завив. І в ту мить, коли Макбет убиває людину, леді Макбет чує, як «сова, похмурий пісник страти, суворо крикнула: «Добраніч!» [4, с. 247].

Злочин вчинено, і Макбет повертається, хитаючись, ніби п'яний. Він з острахом дивиться на свої руки, запламлені кров'ю. Тепер ніщо не змие з них цю кров.

Макбет

Що це за руки? Видирають очі!
Чи змие весь Нептунів океан
Цю кров з руки. Ні, скорше ця рука
Скривавить незліченні моря,
І зелені їх багрова стане [4, с. 251].

Звичайно, це перебільшення. Адже зовсім небагато потрібно води, щоб змити кров з руки. Але гіпербола відіграє тут важливу роль: для Шекспіра злочин, вбивство настільки жахливі і неприродні, що говорити звичайною мовою про них неможливо. Вбивство чуже усьому земному.

Самого Макбета починають мучити галюцинації:

Macbeth

Methought I heard a voice cry «Sleep no more!»
Macbeth does murder sleep, the innocent sleep,
Sleep that knits up the ravell'd sleeve of care.

Lady Macbeth

What do you mean?

Macbeth

Still it cried: «Sleep no more!» to all the house:
Glamis hath murdered sleep, and therefore Cawdor
Shall sleep no more, Macbeth shall sleep no more! [6, c. 272].

Макбет

Здалось, я чую крик: «Не спи́ть відинні!»
Макбет зарізає сон! — невинний сон.
Сон, що розмотує клубок турбот... [4, c. 249—250].

Sleep (Сон) тут не якесь абстрактне поняття, а уособлення спокою, безтурботності, чистої совісті, доброти, невинності, зневаженої Макбетом. Це алегоричне слово **sleep** стає наголошеним — у декількох рядках повторюється 8 разів. Таке повторення слова **sleep** (в оригіналі це найбільш відчутно, бо при перекладі **sleep** замінюється формами *сон, спить, спати* тощо) ніби нагадує і підкреслює підступність Макбета: Дункана вбито не з політичних, а з особистих цілей, не в бою, а уві сні, не як державного діяча, а як гостя, що повністю довірився приятелю-господарю. Відинні душа Макбета не знатиме спокою, позбавив він себе і сну.

Внутрішню тривогу, якусь розірваність в душі Макбета підкреслює зміна синтаксичної будови мови. Якщо на початку мова його лірична, сповнена образних порівнянь, то після вбивства Макбет не здатен на найменшу внутрішню зібраність. Зі своєю дружиною він перемовляється уривками фраз:

Macbeth

Who's there? — what ho!

Lady Macbeth

My husband!

Macbeth

I have done the deed! Didst
thou not hear a noise!

Lady Macbeth

Did not You speak?

Macbeth

When?

Lady Macbeth

Now.

Macbeth

Hark! Who lies i'the second
chamber? [6, c. 270—271].

Макбет

Хто там? Що?

Леді Макбет

Мій муже!

Макбет

Я все зробив. Ти галасу не чула?

Леді Макбет

А ти не розмовляв?

Макбет

Коли?

Леді Макбет

Тепер.

Макбет

Тш, Хто спить у другій спальні?
[4, c. 247—248].

Тут мова обох персонажів виходить за рамки звичного уявлення про трагедію. Перед нами нічний побутовий говір переляканого подружжя. І цей страх перед учиненим злочином мимоволі передається читачеві та глядачеві. Незважаючи на те

що українські слова в масі своїй довші за англійські, лаконізм і динаміку діалогу дуже вдало передано.

Шекспір широко використовував переконання, що споконвіку існували в народній літературі та зіставляли стихійні явища з подіями людського життя [3, с. 150]. У всесвіті, в усій природі співзвучність настільки велика, що варто десь в одній ланці «великого ланцюга» порушити порядок, як негайно дисгармонія і замішання розливаються повсюди, по всіх сферах всесвіту. В свою чергу, якщо порядок порушується в людському суспільстві, на нього «відгукуються» небеса і надра землі.

Наприклад, в «Гамлеті» ми чуємо про комети, криваву росу, сонячні та місячні затемнення. Бурі в душі Ліра відповідає буря в нічному степу. Ще похмуріші зловісні явища в «Макбеті». За словами старого, який розмовляє з Россом, ці явища такі ж протиприродні, як і вчинене вбивство.

Старий

Це природі

Протинно, як те діло. У вітерок

Високо в небо сокіл залетів.

А вбив його короткокрилий сич [4, с. 262]

Леопекс

Бурхлива ніч була; з покрівлі в яєс

Зірвало димарі, і люди кажуть,

Що чули лайки, дикі смертні крики.

І грізні голоси пророкували

Пожежі люті, розрули страші,

Народжені в лиху годину, сич

До ранку плакав; наче в димовищі

Земля хиталася [4, с. 255].

Не менш чутливо реагували на вродіяння Макбета тварини: маленький сич закликав сокола, а «Дункана коні — дивно це, та певно, — Краса, любимці табунів швидких, Здичавіли, зламали стійла, геть Помчали, наче битву проти людства почавши» [4, с. 262].

Усе оточуюче реагує не лише на лиходійства Макбета, що ламають порядок, але дуже бурхливо відгукуються навіть на задум таких порушень:

Хоч вітри спущені війною падуть

На маківки церков; хоч піни хвилі

Розіб'ють і поглинуть кораблі;

Хоч ляже хліб, завалиться ліс,

На вартових своїх падуть фортеці;

Хоч схилиться палаци й піраміди

Верхів'ями додолу... [4, с. 195].

Як бачимо, беруться найбільш різноманітні речі, предмети, явища, проте всі вони однаковою мірою передають стан тривоги і розпаду. Духовна катастрофа, моральне падіння поширюється на матеріальний світ.

Немалу роль для зображення страхітливого, нелюдського вчинку — вбивства — відіграє колорит трагедії. У колориті трагедії «Макбет», головним чином, ми спостерігаємо зміну та контраст.

Сцену огортає темрява, і в цьому мороці й тайні народжується страшний задум. Атмосферу визначають часті образи ночі, темноти, беззоряного неба — словом, спочатку колорит не відрізняється різноманітністю барв — темне, чорне домінує в усьому. Та раптом з'являється інший колір — крові — і поступово затьмарює всі інші. Це можна легко простежити. Слова *кров, червоний, кривавий* (blood, red, to bleed) тепер постійно з'являються у мові персонажів і надалі проходять червоною ниткою через усю трагедію.

Леді Макбет

«Змий з рук своїх цей доказ — плями крові!»

«І слуг обмажте *кров'ю*»

«Він точить *кров*? Я цим вином вини
Позолочу обличчя слуг» [4, с. 250].

Ленокс

Зробили це, здається, вартіві:
Обличчя й руки їх покриті *кров'ю*.
А біля них знайшли кинжалі ми,
З яких не стерта *кров* [4, с. 258].

Макбет

І рани зяяли — бреш у природі.
Через яку жорстока смерть пройшла.
Убивці в барвах ремесла свого
Там спали, і були кинжалі їх
У *кров червону* вбрані [4, с. 259].

Таким чином, домінують два найбільш контрастні кольори — червоний і чорний.

Макбет, затаївши в собі лихий задум і не відкинувши його, опинився під владою сил, що штовхали його на шлях злочину, зійти з якого він вже не міг. Незабаром ареною злодіянь Макбета стає вся країна, він наказує вішати всіх, хто виявляє страх перед ворогом.

У трагедії є група образів, яка має значення не для характеристики ситуації в цілому, а для самого Макбета. Дослідниця К. Сперджен знайшла, що в ряді місць п'єси Макбет схарактеризований як людина, якій королівська мантия не до снаги [7]. Весь час підкреслюється, що він носить чуже вбрання. Коли Росс називає Макбета таном Кавдора, той, не знаючи, що попередній тан позбавлений влади королем, говорить:

Живий тан Кавдор. Я не хочу шатів
Чужих [4, с. 226].

Банко помічає хвилювання Макбета, викликане тим, що здійснились пророцтва підьом, і він уже отримав два нових титули:

У новій шанобі
Пому, неначе в одязі незвичнім.
Незручно поки що [4, с. 228].

Після вбивства Дункана Макдуф прощається з Россом:

Хай буде все гаразд. У путь мерщій!
Старий був одяг кращий, ніж новий [4, с. 264].

У кінці трагедії один з противників, визначаючи становище Макбета, яке похитнулось, каже:

Одне лиш певно: поясом порядку
Пому державу не підперезати
Розхристану [4, с. 327].

Інакше кажучи, врятувати свою владу (одяг) за допомогою нових жорстокостей (затягнувши ремінь) Макбету не вдасться. Спостереження К. Сперджен збагачує наше розуміння трагедії, показуючи одночасно, до яких тонких засобів поетичної образності вдавався Шекспір.

Щоби підкреслити неприродність, нелюдськість вчинків Макбета, Шекспір використовує не лише систему образів, тропи, але також і мовні засоби, зокрема звукову організацію мови. Часто ми знаходимо повторення однорідних звуків, які входять до складу слів, і таке неодноразове повторення виділяє слова у мовному потоці, привертає до них увагу.

Нерідко алітерації виконують не лише стилістичну функцію, але й якоюсь мірою сприяють характеристиці персонажу. Ось, наприклад, як Малькольм характеризує Макбета:

Знаю, він
Кривавий і розпусний, і брехливий,
Жадібний, лютый, пахне він усім,
Що зветься — гріх [4, с. 310].

В оригіналі:

I grant him bloody,
Luxurious, avaricious, false, deceitful,
Sudden, malicious, smacking of every sin [6, с. 319].

У всіх, без винятку, епітетах, наведених вище, є свистячий звук *s* або шиплячий *sh*. І постійне нагромадження цих звуків (досить неприємних за звучанням) ніби показує, що всі ці відразливі, негативні якості властиві одній людині, навіть саме слово *гріх*, яке узагальнює всі вади Макбета, звучить по-англійськи *sin*. В українському перекладі ці алітерації відсутні.

Можна навести ще приклад, де Шекспір посилює свою ідею не лише повторенням звуків, але одночасно і граматичною зміною речення.

Як тільки стало відомо про зрадницьке вбивство Дункана, Макфуд з жахом промовляє:

О горе, горе, горе! Не назвати,
Не зрозуміти горя! [4, с. 256].

В оригіналі:

O horror, horror, horror! Tongue nor heart
Cannot conceive nor name thee [6, с. 277].

Передусім триразове *horror* (*горе*) (вдало передане у перекладі) посилює страх перед тим, що трапилось. А також часте повторення у двох останніх рядках звука *n*, заперечних часток *not*, *nor* надає вигуку певний заперечливий дух уже тільки за самою формою. Справді, вбивство, злочин немислимі, незбагнен-

ні, неймовірні, нелюдські — ось лейтмотив частого повтору звука п. Крім цього, згідно з правилами англійської граматики, у реченні звичайно буває одне заперечення. В часи Шекспіра допускалося і два заперечення, особливо тоді, коли необхідно було підсилити і підкреслити висловлювання. Шекспір звертається до такого засобу часто, зокрема у наведеній вище фразі, для посилення заперечення думки про вбивство.

Таким чином, великий драматург використовує різноманітні засоби вираження думки, ідеї твору. І звук, і колір, і образна система трагедії «Макбет» цілком відповідають характеру переживання героя, основній ідеї трагедії.

Шекспір зберігає барвисте поетичне бачення світу і володіє майстерністю зображення реального життя. Образність і метафоричність мови трагедії «Макбет», її ритм та мелодія мають не зовнішнє, прикрашаюче значення, а складають серцевину художнього методу Шекспіра. Трагедія «Макбет», як і інші великі творіння драматурга, поетична за своєю природою.

«Макбет» — це відлите у високохудожню форму, сповнене величезним багатством ідей проникливе бачення життя, зображення його через призму особистого світосприймання і світо розуміння поета — драматурга.

Список літератури: 1. Аникет А. А. Творчество Шекспира. — М.: ГИХЛ, 1963. 2. Аникет А. А. Шекспир. Ремесло драматурга. — М.: Советский писатель, 1974. 3. Морозов М. М. Шекспир. — М.: Молодая гвардия, 1956. 4. *Shakespeare W.* The Wheel of Fire. — London, 1949. 5. *Shakespeare W.* The Works of Shakespeare in Eleven Volumes, Vol. IV. — Boston and Cambridge, 1857. 6. *Spurgeon C. F.* Shakespeare's Imagery and What It Tells Us. — Cambridge, 1935.

Краткое содержание

Понятие о взаимосвязи содержания и формы шекспировской трагедии «Макбет» основано на анализе системы образов, образных языковых средств и стилистических приемов (метафоры, гиперболы, звуковой организации речи и др.), элементов сюжета, колорита, ритма и музыкального звучания произведения. Органическое единство плана содержания и плана выражения в трагедии «Макбет» прослеживается на всех языковых уровнях. Живописный фон трагедии, ее поэтическая символика и изобретательность способствуют подтверждению мысли автора о недопустимости убийства в человеческом обществе.

Summary

The unity of content and form can be observed throughout the tragedy on syntactical, lexical and phonological levels. Shakespeare resorts to different figures of speech (metaphor, hyperbole, antithesis) and subtle poetic means of the language to get across to the reader and make his idea more vivid and expressive. Shakespeare's imagery is rich and fraught with meaning. The entire drama may seem a tempest set to music. The style of this drama is pitched in the same tragic key as the action.

Стаття надійшла до редакції 22 червня 1979 р.